

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

**Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології
Факультет № 6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Криміналістика»
обов'язкових компонент освітньої програми першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти 081 Право (Правозастосування)

за темою: ТАКТИКА ОГЛЯДУ

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету Протокол № 6 від 21.08.2023 року № 7

Розробник:

Доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 кандидат юридичних наук, доцент Заяць Д.Д.

Рецензенти:

Голова Київського районного суду м. Харкова, доктор юридичних наук, доцент Шаренко С.Л.

Професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Степанюк Р.Л.

План лекції

1. Поняття огляду, його види, завдання і принципи.
2. Тактика огляду місця події.
3. Особливості окремих видів огляду.
4. Фіксація результатів огляду місця події.

Рекомендована література:

Основна:

Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / [А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярської ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – 384 с. – ISBN 978-966-610-231-0 (Т. 1) : http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6440/Kryminalistyka_Pidruchnyk_Tom%201_Kharkiv_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Текст лекції

1. Поняття огляду, його види, завдання і принципи.

Слідчий огляд є однією з першочергових та невідкладних слідчих дій, яка регламентується ст. 237-239 Кримінального процесуального кодексу України. Загальні правила і умови проведення слідчого огляду викладені у ст. 237 КПК.

Огляд - це слідча дія, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єктів з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення у справі.

Залежно від тих чи інших підстав слідчий огляд можна класифікувати таким чином:

1) за об'єктом огляду: огляд місця події; огляд ділянок місцевості та приміщень поза місцем події; огляд речей та документів; огляд транспортних засобів; тварин, огляд трупа та його частин; освідкування особи.

Під місцем події розуміється приміщення або місцевість, де вчинено злочин або де є матеріальні сліди, пов'язані з подією злочину.

Місце злочину і місце події – поняття, які не завжди співпадають:

- *місце події* – поняття більш широке, бо воно пов'язане з виявленням ознак, що мають відношення до події злочину;

- *місце злочину* – це місце безпосереднього вчинення злочинного наміру, яке спричинило певні матеріальні зміни (наявність слідів зламу, взуття, крові та ін.).

Кожний з вказаних видів слідчого огляду має свою специфіку, яка визначає особливості організаційно-тактичних заходів їх проведення.

2) за послідовністю проведення: первинний (огляд, який проводиться вперше); повторний (проводиться як виняток); остаточний огляд якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх огляд.

Раніше ми зазначали неповторність даної слідчої дії. Разом з тим у слідчій практиці можуть складатися ситуації, які вимагають проведення повторного огляду, у разі коли:

- первинний огляд проводився недбало, неякісно (з порушенням тактичних рекомендацій) чи за несприятливих умов (несприятливі погодні умови: дощ, сніг, недостатня видимість, велике скупчення людей, недостатнє освітлення) або без залучення відповідних спеціалістів та використання необхідних науково - технічних засобів;

- необхідно уточнити відомості, що встановлені під час первинного огляду або отримані іншим шляхом;

Повторний огляд проводиться в повному обсязі як самостійна слідча дія відповідно до вимог ст. 237-239 КПК України. Його наслідки відбиваються в окремому протоколі огляду;

3) за об'ємом: основний (оглядається усе місце події незалежно від шляхів переміщення злочинців); додатковий (спрямований на дослідження певних об'єктів, що мають доказове значення, які не були оглянуті при первинному та повторному оглядах);

4) за етапами: на початковому та подальшому етапах;

5) за часом проведення: у денний та нічний період доби;

6) за способом організації: одиничний та груповий.

У процесі огляду вирішуються:

Загальні задачі це одержання процесуально-закріпленої інформації щодо обставин події, що сталася, об'єктів і осіб, що мають до неї відношення, їх зв'язків та взаємодій.

Окремі задачі:

- а) з'ясування можливих очевидців і свідків (напр., хто, виходячи із розташування місця пригоди, міг спостерігати або чути те, що відбувається);

- б) які сліди могли залишитись на особах, які брали участь у події, і використаних ними знаряддях і транспортних засобах;

- в) які зразки ґрунту, рослинності необхідно у зв'язку з цим вилучити для встановлення у подальшому зв'язку об'єктів і осіб.

Здійснення огляду місця події підпорядковане певним **принципам**, до яких належать:

1) єдине керівництво оглядом. Даною слідчою дією завжди керує слідчий, а інші учасники йому підпорядковані, що сприяє планованості та погодженості у діях. Вказівки слідчого з приводу огляду є обов'язковими для усіх учасників слідчої дії. Неузгодженість тягне за собою необ'єктивність, неповноту та безсистемність оглядів;

2) своєчасність і невідкладність огляду. Слідчий огляд повинен здійснюватися негайно після отримання повідомлення про учинення кримінального правопорушення, що забезпечує отримання всебічної інформації про подію й оперативність у здійсненні розшукових заходів. Огляд може бути відкладений у зв'язку з несприятливими умовами, але з обов'язковим забезпеченням охорони місця події. Між одержанням вихідної інформації про учинення злочину і початком проведення слідчого огляду (прибуттям слідчо- оперативної групи) має проходити мінімальний проміжок часу (оптимальний - не більше 15 хвилин);

3) об'єктивність, всебічність та повнота огляду. Усі ділянки і об'єкти, які пов'язані із механізмом учинення кримінального правопорушення і несуть будь- яку інформацію, що має значення для справи, повинні бути виявлені, зафіксовані, вилучені та досліджені (оцінені). У протоколі огляду не повинно міститися ніяких висновків та припущень як з боку слідчого, так й інших учасників огляду. Поверхневий огляд не сприяє розслідуванню, а навпаки - створює певні труднощі та безладдя на місці кримінального правопорушення;

4) цілеспрямованість й активність огляду. Виявлення, вилучення та дослідження доказів під час огляду повинні мати цілеспрямований характер. Це дозволить зібрати необхідну інформацію, визначити напрями розслідування, скласти уявлення про механізм учинення кримінального правопорушення та особу правопорушника;

5) планомірність, системність та послідовність огляду передбачає правильну його організацію та певний порядок проведення, визначення меж огляду, послідовність пересування пошукової групи по території, застосування найбільш ефективних методів та прийомів огляду;

6) застосування науково-технічних засобів, без чого виявлення, огляд, фіксація, вилучення і транспортування слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів у багатьох випадках неможливе. Вивчення слідчої практики свідчить, що злочинці нерідко застосовують спеціальні заходи щодо знищення слідів злочинної діяльності. У кожному конкретному випадку сліди є нечисленними, тому необхідно проводити ретельний огляд із застосуванням усіх криміналістичних можливостей для їх виявлення та реалізації під час кримінального провадження;

7) використання спеціальних знань. За необхідності до слідчої дії слідчий може залучати осіб, які володіють певними спеціальними знаннями у тій чи іншій галузі, що дозволить проводити огляд більш якісно та вчасно висунути правильні слідчі версії;

8) безпечність огляду забезпечується правильною його організацією, розподілом функцій між учасниками слідчої дії, правильним використанням криміналістичних засобів та спеціальних знань;

9) використання оперативно-розшукової інформації дозволяє отримати додаткові відомості про характер події, осіб, причетних до кримінального правопорушення, місцезнаходження й ознаки об'єктів, які мають значення у справі, уточнити порядок проведення огляду.

2. Тактика огляду місця події

Як слідчу дію огляд місця події можна поділити на три стадії:

- а) підготовка до проведення огляду (підготовча);
- б) безпосереднє проведення огляду (робоча);
- в) фіксація ходу та результатів огляду (заклучна).

Такий поділ, не порушуючи єдність цієї слідчої дії, забезпечує, перш за все, реалізацію загальних положень тактики огляду. Сенс розділення огляду місця події на стадії, полягає в систематизації дій слідчого на місці події, у встановленні послідовності цих дій для забезпечення якості огляду.

Розглянемо кожен етап проведення слідчого огляду окремо.

Підготовча стадія, як правило, складається з двох етапів: *дії до виїзду на місце події, і дії після прибуття на місце події.*

1. Підготовчі дії до виїзду на місце події полягають у наступному:

- а) слідчий має уточнити характер події згідно з повідомленням, що надійшло;
- б) вжити заходів щодо охорони місця події і надання допомоги потерпілим;
- в) внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань. У невідкладних випадках, огляд місця події може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду;
- г) вжити заходів щодо безпеки громадян на ділянках, які межують з місцем події;
- д) підготувати необхідні науково-технічні засоби для забезпечення виїзду на місце пригоди та проведення огляду (криміналістичні засоби, транспорт, зв'язок та ін.);
- е) вирішити питання щодо транспортних засобів необхідних для виїзду на місце події;
- є) визначити склад слідчо-оперативної групи (за необхідності залучити необхідних спеціалістів);
- ж) заздалегідь забезпечити наявність понять, якщо є підстави вважати, що на місці події залучити їх буде складно або неможливо.

2. Після прибуття на місце події слідчо-оперативної групи до початку огляду вживаються такі заходи підготовчого (попереднього) характеру:

- а) відмітити час прибуття слідчо-оперативної групи;
- б) переконатися, що заходи щодо охорони місця події, надання допомоги потерпілим, ліквідації наслідків вжито;
- в) вжити заходів щодо збереження речових доказів;
- г) перевірити зміни, які відбулися на місці події до його прибуття;
- д) визначитися з колом учасників слідчого огляду і провести інструктивну нараду;

- є) встановити особу потерпілого (свідків) і при необхідності опитати їх, дати завдання оперативним працівникам щодо встановлення зазначених осіб;
- ж) визначити сліди, що залишені потерпілим, очевидцями та іншими особами, які не причетні до кримінального правопорушення;
- з) зафіксувати місцеположення потерпілого у випадку необхідності його транспортування до медичного закладу;
- і) отримати оперативну інформацію для висунення слідчих та розшукових версій;
- ї) видалити з місця події сторонніх осіб, які не пов'язані з проведенням огляду;
- й) забезпечити збереження слідів, речових об'єктів та охорону обстановки місця події;
- к) оповістити територіальні органи про характер злочину та прикмети правопорушників;
- л) організувати спостереження (засідки) у місцях можливої появи злочинців;
- м) використовувати (за необхідності) засоби масової інформації;
- н) скласти план проведення огляду місця події.

Після закінчення вищезазначених дій слідчий приступає безпосередньо до огляду.

Робоча стадія складається із:

1. *Оглядового етапу.* Слідчий здійснює такі дії: визначає межі огляду, його оптимальний метод відповідно до ситуації, проводить орієнтуючу і оглядову фотозйомку.

2. *Статичного етапу* - передбачає огляд без порушення обстановки, окремих слідів і речових доказів. Слідчий пересувається по місцю події, фіксуючи свою увагу на розташуванні окремих об'єктів огляду з метою вибору тих з них, які, за його припущенням, можуть мати відношення до події злочину.

3. *Динамічного етапу* - найбільш відповідальна, в результаті проведення якої детальному вивченню підлягають сліди і речові докази. Слідчий аналізує їх сутність, відношення до події злочину, отримує інформацію, яка уточнює висунуті версії, або висуває інші, відповідно до характеру та інформаційної цінності виявленого. На цій стадії активно застосовуються науково-технічні засоби, серед яких переважне місце належить таким методам фіксації, як вузлова або детальна фотозйомка, а також методи виявлення слідів рук, знарядь злому, слідів ніг і транспортних засобів. Важливе значення мають фіксація і вилучення. Детальний огляд слідів і речових доказів передбачає виявлення їх ознак, визначення можливості їх використання для експертного дослідження. У процесі огляду необхідно звертати увагу на мікросліди і мікрочастки, оскільки їх аналіз і подальше дослідження можуть дати важливу інформацію для встановлення осіб, які можуть бути причетними до події злочину, а також для організації

інших слідчих дій (обшуку, виїмки), спрямованих на встановлення інших доказів події злочину.

Методи огляду місця події - класифікуються за різними підставами:

1) за послідовністю дослідження:

- **загальний (оглядовий):** слідчий, не змінюючи обстановки, обходить територію місця події, отримуючи уявлення про характер злочинної події, встановлює положення предметів і явищ, аналізуючи їх взаємозв'язок. Після чого визначає межі огляду, розстановку сил та засобів, порядок руху учасників огляду та методи дослідження обстановки в цілому та окремих її елементів;

- **детальний:** полягає у ретельному дослідженні слідів кримінального правопорушення, речових об'єктів, що мають відношення до справи. Детальний огляд можна починати тільки у тому випадку, коли обстановка місця події зафіксована у протоколі (схемі, плані) або за допомогою фотозйомки чи відеозапису. За допомогою тактичних і науково-технічних засобів виявляються і фіксуються сліди злочину та інші речові докази, перевіряються дані загального огляду;

2) за обсягом дослідження:

- **вибірковий (суб'єктивний):** передбачає дослідження об'єкта (обстановки) тільки у місцях розташування слідів кримінального правопорушення та інших речових об'єктів, визначених відповідно до механізму його учинення, тобто вибірково;

- **суцільний (об'єктивний):** полягає у всебічному дослідженні усієї території (обстановки) місця події в цілому, не минаючи жодного об'єкта;

3) за характером дослідження:

- **статичний:** передбачає огляд місця події без порушення обстановки і механічного переміщення у просторі окремих слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів з місця виявлення. Під час огляду слідчий пересувається місцем події, орієнтуючись в матеріальній обстановці, та визначає об'єкти, які можуть мати відношення до події правопорушення;

- **динамічний:** дозволяє застосовувати засоби дослідження до об'єктів пізнання, що знаходяться у динаміці. Під час огляду об'єкти дослідження можна брати в руки, пересувати, описувати, вимірювати, моделювати та всебічно досліджувати їх ознаки, не змінюючи самий предмет;

4) за напрямком здійснення руху під час огляду:

- **концентричний:** огляд місця події проводиться за спіраллю від периферії до центру. Цей метод доцільно використовувати у тих випадках, коли немає чітко визначеного центру місця події, і проведення огляду пов'язане із виявленням слідів прибуття та відходу злочинців з місця кримінального правопорушення, засідки або очікування об'єкта правопорушення чи виявленням інших слідів та речових доказів;

- **ексцентричний:** огляд місця події проводиться за спіраллю від центру місця події до периферії. Цей метод доцільно використовувати для

огляду місця події, яке має певний центр (наприклад, знаходження у приміщенні трупа, наявність слідів зламу та ін.);

- **фронтальний:** огляд значних за площею ділянок місцевості. Цей метод застосовується із залученням допоміжної групи, яка розміщується у лінію (шеренгу) і рухається фронтально. Іноді цей метод називають «прочісуванням» території, коли група шикується у розгорнутий стрій і, рухаючись, обстежує відразу велику територію. Лінія руху може бути прямою (огляд траси, залізничної колії) або ломаною (огляд узбережжя річки);

- **секторний:** полягає у дослідженні території за секторами. Слідчий, перебуваючи у центрі досліджуваної території, за компасом визначає напрямок магнітного меридіану (північ - південь) і за ходом годинникової стрілки відкладає сектор, наприклад, з кутом у 30°. Оглянувши територію одного сектора, він відкладає другий, після його дослідження - третій і т.д., поки не дослідить усю територію в цілому;

- **квадратний:** полягає у дослідженні території за квадратами. Слідчий розбиває досліджувану територію на певні квадрати. Оглянувши територію одного квадрату, він переходить до іншого. Орієнтирами у даному випадку можуть виступати будинки, споруди, дерева й інші об'єкти;

- **вузловий:** полягає у дослідженні території, яка попередньо поділяється на ділянки, квадрати або вузли, кожний з яких оглядається окремо. Використовується для пошуку дрібних слідів, куль, гільз, схованок у предметах меблі та інших предметів, що мають значення для справи;

- **комбінований:** використовується залежно від слідчої ситуації, що склалася під час проведення слідчої дії. Так, під час огляду ділянки місцевості із значними розмірами слідчий розбиває всю територію, що підлягає огляду, на квадрати, кожний з яких оглядає концентричним, ексцентричним або фронтальним методами залежно від характеру місцевості та слідової картини кримінального правопорушення.

Наведені методи огляду місця події у конкретній слідчій дії виступають тактичними прийомами дослідження.

Інсценування злочину - це штучне створення зацікавленими особами обстановки, яка б утворювала помилкове уявлення про нібито учинене кримінальне правопорушення.

На інсценування можуть вказувати такі типові ознаки: відсутність слідів злочину на тих ділянках, де вони повинні бути, і, навпаки, наявність слідів у тих місцях, де їх не повинно бути; невідповідність розмірів викрадених об'єктів механізму учинення правопорушення; невиправданий безлад на місці події; невідповідність ситуації, що розповідається учасником процесу, механізму учинення злочину; наявність зайвих, нічим не пояснених численних пошкоджень на перешкодах та ін.

Виявлення слідчим негативних обставин під час огляду місця події має важливе значення для справи, дозволяє вчасно висувати слідчі версії та обирати правильний напрямок розслідування. Отже, слідчий повинен

виявляти і закріплювати усі фактичні обставини, які можуть бути підставою для висунення слідчих версій або засобом їх перевірки.

Заключна стадія огляду місця події включає у себе заходи, спрямовані на підведення підсумків проведеної роботи та її належного оформлення. На цьому етапі слідчий:

- а) складає протокол огляду, плани, схеми, креслення;
- в) упаковує об'єкти, вилучені з місця події;
- г) приймає заходи до збереження чи охорони тих об'єктів, що мають доказове значення, але які неможливо або недоцільно вилучити з місця події;
- д) приймає заходи по заявах, що надійшли від учасників слідчої дії.

Від повноти, всебічності й об'єктивності огляду та докладного описання його результатів багато у чому залежить доказове значення цієї слідчої дії. Неуважне та поверхнєве проведення слідчого огляду тягне за собою втрату речових доказів та затягування кримінального провадження.

3. Особливості окремих видів огляду.

Огляд трупа на місці події.

На місці виявлення трупа слідчий проводить його зовнішній огляд. Цей зовнішній огляд складається з двох стадій:

1. Загальний огляд.
2. Детальний огляд трупа.

При огляді трупа обов'язково вивчаються:

- особу загиблого. Опис зовнішності при цьому проводиться за методом словесного портрета. Зокрема, зазначається стать, приблизний вік, загальна довжина трупа та його тілесна будова, загальний колір шкіряного покриву, характер трупних явищ, вид голови та обличчя (волосся, стан очей, рот, зуби), шиї, грудної клітини, живота, спини, рук, ніг та інші індивідуальні особливості;
- початкові відомості про час та причини смерті. Зміни, які відбулися у первісній обстановці місця події (причини, характер);
- знаряддя кримінального правопорушення, що спричинили смерть потерпілого;
- розташування трупа стосовно оточуючих нерухомих елементів обстановки, його поза (положення);
- наявність або відсутність тілесних ушкоджень, їх форма, характер, розмір та механізм утворення. Ушкодження на тілі трупа, плями крові та інші об'єкти, що мають значення, фотографуються за правилами масштабної зйомки;
- якщо труп виявлений зі слідами вогнепального поранення, то необхідно ретельно оглядати одяг загиблого безпосередньо на місці учинення кримінального правопорушення, щоб відшукати кулі, які можуть знаходитися у складках одягу та під час транспортування до моргу можуть бути втраченими. За наявності «сліпого» поранення необхідно вказати

лікаря на необхідність вилучення кулі при розтині та зобов'язати його передати її слідчому;

- сліди боротьби та опору як в оточуючій обстановці, так і на трупі;
- стан одягу і взуття, у які одягнена загибла особа, та пошкодження на них. Кожний елемент одягу оглядається окремо. Під час огляду одягу необхідно встановити відповідність його розмірам трупа, вміст кишень тощо;
- сліди й нашарування сторонніх частин на тілі та одягу загиблого;
- виявлення негативних обставин (відсутність крові, бруду на взутті чи одязі або, навпаки, їх наявність, не властивих місцю знаходження трупа);
- місцезнаходження трупа. Після фіксації положення і пози трупа слід оглянути «ложе трупа». З цією метою труп необхідно підняти та перенести. Не можна перевертати та волочити труп, оскільки об'єкти, що знаходяться під ним, можуть бути знищені або істотно змінені. Переміщення трупа можливо лише тільки після фіксації його первісного положення.

Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією

1. Ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування.

2. Труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається з додержанням правил статті 238 КПК. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан.

3. Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень.

4. У разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи.

5. Під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

6. Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо при ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки.

Огляд предметів і документів.

Об'єктами слідчого огляду можуть бути і різноманітні документи, зокрема письмові, графічні, фото- та відеодокументи тощо. Нерідко такі документи можуть виступати як засіб учинення та приховування кримінальних правопорушень що з себе представляє документ;

- де і у кого він зберігався;
- походження і призначення документа;
- його зовнішній вигляд, стан і реквізити.

Документ, що оглядається, може засвідчувати факти або обставини, а

може бути речовим доказом у кримінальному провадженні. У разі, коли документ є засобом, що засвідчує які-небудь факти, при огляді, особлива увага звертається на ті його частини, які грають посвідчувальну роль. При огляді документа – речового доказу, слідчий доступними йому способами вирішує питання про достовірність документа, вивчає його зміст, форму, матеріал, окремі частини документа: підписи, відтиснення печаток і штампів і таке інше. При огляді документа – речового доказу, необхідно пам'ятати про обережність в обігу з ним, оскільки він є незамінним.

При огляді документів необхідно встановити та зафіксувати ознаки, які:

- індивідуалізують документ за змістом: найменування, реквізити, наявність підписів, печаток і штампів, серійний номер і дата складання (видачі), слова, з яких починається та закінчується документ, короткий зміст;
- індивідуалізують документ за формою: характер позначень (слова, цифри, малюнки тощо), спосіб виконання письмових знаків (рукописний, машинописний, типографський);
- індивідуалізують матеріал документа: найменування матеріалу, колір, розміри, щільність, характер пошкоджень, ознаки способів відновлення цілісності документа;
- вказують на підробку документа: підчистка, дописка, виправлення, травлення, змивання тексту, копіювання, переклеювання фотокарток або заміна окремих частин документа;
- вказують на зв'язок документа зі злочинною подією іншими якостями.

Документ необхідно сфотографувати за методом репродукційної зйомки або виготовити його копію.

Освідування особи є особливим видом слідчого огляду – оглядом тіла живої людини ст. 241 КПК України. Його метою є встановлення на тілі особи слідів злочину, особливих прикмет і інших ознак, що дозволяють судити про зв'язок з подією злочину.

Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря.

Таким чином, закон передбачає два види освідування:

1) Слідче освідування - процесуальна дія, що проводиться слідчим (дізнавачем, прокурором);

Освідування як слідча дія - це огляд тіла живої особи (і одягу), спрямований на виявлення, засвідчення наявності чи відсутності у особи особливих, різючих прикмет або виявлення, фіксацію і вилучення слідів, що мають значення для розкриття і розслідування злочинів.

Підставою для проведення освідування є наявність достатніх даних вважати, що на тілі певної особи є особливі прикмети чи сліди злочину, виявлення чи засвідчення наявності яких має значення для встановлення істини у справі.

Особливими чи разючими прикметами можуть бути шрами, родимі плями, татуювання, рубці, бородавки, відсутність певних частин тіла, сліди колишніх хвороб, наприклад віспи, тощо.

Слідами злочину на тілі можуть бути тілесні ушкодження, що залишилися після скоєння насильницького злочину, сліди пострілу, плями крові, сліди виділень людського організму (слини, сперми), спеціальні хімічні речовини, залишки наркотичних речовин тощо.

Слідчий не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це зв'язане з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню. Якщо освідування, яке проводить слідчий, вимагає оголення освідуваної особи, слідчий повинен бути тієї ж статі, що і освідувана особа. Якщо слідчий, який розслідує дану справу, має іншу стать, він повинен просити прокурора або начальника слідчого відділу доручити проведення освідування слідчому або працівнику органу дізнання, який має необхідну стать. Не можна доручати проведення такого освідування лікарю, бо, по-перше, тут не потрібні медичні знання, а по-друге, і це головне, таким чином буде порушений принцип публічності і виключної компетенції слідчого на проведення слідчих дій. До участі у проведенні освідування слідчий може при необхідності залучити судово-медичного експерта, лікаря або іншого спеціаліста у сфері медицини, криміналіста, будь-якого іншого спеціаліста. Залучені особи, як і сам слідчий, мають бути однієї статі з освідуваним.

Для участі в освідуванні слідчий чи прокурор зобов'язані запросити не менше двох понятих. Закон допускає проведення освідування без участі понятих у випадку застосування безперервного відеозапису ходу проведення цієї слідчої дії. Але й у випадку, якщо здійснюється відеозапис ходу освідування, поняті також можуть бути запрошені, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне (ч. 7 ст. 223 КПК).

2) Судово-медичне освідування (відбирання біологічних зразків для проведення експертизи ст. 245 КПК України) - проводиться за дорученням слідчого судово-медичним експертом або лікарем.

Для проведення судово-медичного освідування слідчий передає письмове доручення судово-медичному експерту або лікарю. Вказані спеціалісти самостійно з використанням своїх спеціальних знань, методів і засобів проваджують освідування, виявляють і досліджують всі сліди й обставини, що мають значення для справи, та складають за наслідками проведеної слідчої дії відповідно акт судово-медичного освідування або довідку.

У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому ст.ст. 160-166 КПК України, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово.

Так, слідчий (за погодженням з прокурором) має право звернутися до слідчого судді із клопотанням «Про тимчасовий доступ до речей і

документів» з метою відбирання біологічних зразків для проведення експертизи

Зазначена в ухвалі слідчого судді, слідчий зобов'язана пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі, оригінал ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів та вручити її копію.

Існують наступні приводи для призначення судово-медичної експертизи живої особи:

1) під час експертизи тілесних ушкоджень для встановлення їх наявності, особливостей і ступеню тяжкості; визначення ступеню втрати загальної і професійної працездатності; оцінки стану здоров'я, симуляції, дисимуляції, агравації, штучних хвороб і калічення членів; виявлення рубців як наслідків ушкоджень чи хвороб;

2) під час експертизи стосовно спірних статевих станів для встановлення статі, статевої зрілості; порушення цілості дівочої пліви; для визначення статевої репродуктивної функції, а також вагітності і пологів, які відбулися;

3) під час проведення експертизи при статевих злочинах для встановлення факту насильного статевого акту, характеру і механізму виникнення ушкоджень під час його скоєння; визначення насильного статевого акту в спотвореній формі; виявлення розбещувальних дій щодо неповнолітніх, а також статевих зносин із особами, які не досягли статевої зрілості; зараження венеричною хворобою, СНІ-Дом;

4) експертиза з інших приводів проводиться для встановлення віку; тотожності особи; у випадках спірного батьківства і підміни дітей, а також для встановлення факту і ступеню алкогольного сп'яніння.

4. Фіксація результатів огляду місця події.

Слідчий складає протокол огляду і необхідні плани, схеми і креслення;

Стаття 104. Протокол

Протокол складається з:

1) вступної частини, яка повинна містити відомості про:

- місце, час проведення та назву процесуальної дії;
- особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада);

- всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання);

- інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання;

2) описової частини, яка повинна містити відомості про:

- послідовність дій;

- отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі і документи;

3) заключної частини, яка повинна містити відомості про:

- вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації;
- спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу;
- зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися із текстом протоколу.

Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою.

Якщо особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності - понятих.

При складанні протоколу огляду необхідно дотримуватись таких правил:

- протокол повинен достатньо повно, точно і об'єктивно відображати хід і результати огляду;

- доцільно виокремлювати частини протоколу підзаголовками: «Розташування місця пригоди», «Огляд кухні», «Місце розташування і поза трупу», «Огляд трупу», «Огляд зброї» та ін. Крім цього у тексті протоколу виділяються об'єкти, на яких виявлені сліди, що підлягають вилученню;

- кожний об'єкт протягом складання всього протоколу повинен мати одну і ту ж назву;

- якщо немає впевненості щодо правильності найменування об'єкта, то доцільніше обмежитись описом його зовнішніх ознак. Наприклад, пишеться «кільце з металу світлого кольору з безкольоровим каменем», але не можна писати «кільце з платини з діамантом». Не можна писати, що виявлені плями (сліди) крові. Зазвичай пишеться, що виявлені бризки, плями бурого кольору, схожі на кров;

- слід уникати приблизних вказівок місце розташування об'єктів («біля», «майже», «поблизу», «поряд», «ліворуч», «праворуч», «неподалік» та ін.). Краще писати протокол короткими, зрозумілими фразами і не користуватися малознайомими чи вузькоспеціальними термінами;

- у протоколі не дається пояснень, тлумачень виявлених об'єктів, явищ, не висловлюються уявлення слідчого щодо механізму утворення тих чи інших слідів та ін. Протокол – це опис виявленого, але не його пояснення;
- у кінці протоколу перелічуються вилучені з місця пригоди об'єкти, спосіб їх упаковки і вказується місце, де вони будуть зберігатися.

До протоколу додаються:

- 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

План – це графічне площинне зображення місця події, виконане у масштабі чи схематично. Різниця між планом і схемою полягає у тому, що перший виконується у масштабі, другий – без масштабу, орієнтовно, із зазначенням розмірів об'єктів, їх форми та відстаней між ними.

У залежності від місця події складаються плани *відкритої місцевості і приміщень*. План приміщень може бути площинним або розгорнутим. На останньому зображують не тільки підлогу кімнати з розташованими на ній речами, а й у розгорнутому вигляді стіни кімнати з усіма предметами і слідами, що на них є, а також стелю, коли на ній є якісь ознаки, що підлягають фіксації.

На кожному плані чи схемі повинні бути: заголовок із зазначенням, що саме накреслено, стрілка з позначенням «північ-південь» (N-S) для орієнтування на сторони світу, масштаб (на планах), пояснювальні написи про те, що являють собою ті чи інші зображені об'єкти. Плани і схеми підписують слідчий і поняті.